

# ЕКСКЛУЗИВЕН ФЕЉТОН

## МАКЕДОНСКА СРЕДНОВЕКОВНА ЦРКОВНА ДИПЛОМАТИЈА

За постсамуиловиот период е карактеристично тоа дека архијерејите од високото македонско свештенство, кои доаѓале на патријаршиската и на епархиските катедри во Охридската црква, а произлегувале од автохтоната партија, со сите сили настојувале да ги нормализираат нарушените меѓупатријаршиски односи, настанати како последица на османлиските освојувања на Балканот, постојано стремејќи се кон афирмирање на општоцрковната христијанска кауза, кон братство и еднаквост, ослободена од духовни, просветни и територијални претензии, подјармувања и реваншизми и од закани за фрлање шизма и сл., за што се преземала плодна мисионерска-дипломатска дејност.

## MACEDONIAN MEDIEVAL CHURCH DIPLOMACY

About the period after Samuil's reign is characteristic that the prelates from the high Macedonian clergy, which were visiting the patriarchic and the eparchy cathedra in the Ohrid church, and resulted from the independent party, with all forces attended to normalize the unsettled patriarchic relations, originated as a result of the Ottoman's conquests on the Balkan with constant tendency towards affirmation of the church's Christian cause, towards the brotherhood and equality, free of spiritual, educational and territorial pretensions, conquering and revenges and from the threats for throwing curse and similar, for which a rich missionary- diplomatic activity has been taken over.

**ОХРИДСКАТА ДИЕЦЕЗА И НОВАТА  
ГЕНЕРАЦИЈА СВЕШТЕНСТВО СО ПОЛИТИЧКИ И  
ПАТРИОТСКИ ДУХ**

**THE OHRID'S CHURCH TERRITORY AND THE NEW  
GENERATION OF CLERGY WITH POLITICAL AND  
PATRIOTIC SPIRIT**

Во пишаните извори за македонската средновековна црковна историја има многу примери, кои сведочат за плодната мисионерско-дипломатска дејност на некои црковни големодостојници во развојот и унапредувањето на односите на Охридската со другите христијански цркви и држави, за решавање на одделни прашања, кои биле пречка во меѓусебното разбирање и соработка, ги оптоварувале односите и ги оддалечувале, што негативно се одразувало на христијанството. Карактеристично за постсамуиловиот период е дека архијерејите од високото македонско свештенство кои доаѓале на патријаршиската и на епархиските катедри во Охридската црква, а произлегувале од автохтоната партија, со сите сили настојувале да ги нормализираат нарушените меѓупатријаршиски односи, настанати како последица на османлиските освојувања на Балканот, постојано стремејќи се кон афирмирање на општоцрковната христијанска кауза, кон братство и еднаквост, ослободена од духовни, просветни и територијални претензии, подјармувања и реваншизми и од закани за фрлање шизма и сл. Сè тоа се правело во согласност со традиционалните црковни канони и правила. Не секогаш за ваквите стремежи имало одобрување и поддршка од Цариградската црква, која иако ги изгубила позициите во Источната екумена, и натаму настојувала вештачки да го задржи приматот на водечка христијанска црква на Балканот и во Мала Азија, а територијално била сведена само на Цариград, без своја дијецеза и без ниту една епархија.

Овие стремежи дошле до израз во втората половина на XIV век, кога во македонското високо свештенство дошла нова генерација интелектуалци, со висок духовен, морален, политички и патриотски дух. Новиот дух, кој се стремел кон меѓусебно разбирање, евангелиска слога и толеранција, а против меѓуцрковни идеолошко-политички судири и конфликти, го промовирал охридскиот патр. Матеј I. Тој "бил мудар, енергичен и лукав дипломат", исто почитуван кај македонските и кај грчките архијереји и владици. Негова животна цел било не само да ја зачува целостоста на Охридската црква, нејзиното духовно, културно и политичко влијание и улога во христијанскиот свет, туку кон неа да ги приклучи и сите епархии кои покажувале наклонетост кон Охрид, а биле номинални кон Цариградската црква. Дејствувајќи во таа насока применил т.н. висока дипломатија, а како резултат на тоа Патријаршијата Прва Јустинијана Охридска, како што самиот ја титулирал, ја подигнал на повисоко духовно рамниште, по што таа станала најголема и највлијателна црква во Источната екумена. Со вешти дипломатски потези ја придобил наклонетоста на малоазискиот кнез Џунеид, управител на османлиските власти во Охридската област, што му помогнало да ги припои Софиската и Видинската епархија, кои пред тоа биле под јурисдикција на Цариградската патријаршија, а подоцна ги припоил и епархиите кои ѝ припаѓале на укинатата Трновска архиепископија. На ваквите потези на патр. Матеј I остро реагирала Цариградската патријаршија, која се заканила дека ќе ѝ фрли шизма, со намера да ја изолира и обезличи во православниот свет.

Во тие сложени околности до израз дошле мудроста и дипломатските способности на Матеј I. Настојувајќи нарушените односи меѓу двете цркви да не добијат драматичен тек и несакани последици, отишол во Цариград и на императорот Мануил Палеолог му ги предочил хрисовулите издадени од византиските императори Јустинијан I, Василиј I, син му Лав VI и од Василиј II, според кои, новоприпоените епархии и претходно канонски ѝ припаѓале на Охридската црква, по што издејствувал нова грамота која, со согласност на Синклитот и на Патријаршискиот синод, му давала право да управува со Софиската, Видинската епархија и со другите епархии од императорските хрисовули издадени пред Палеолог, а со кои дотогаш неканонски управувала Цариградската патријаршија. По официјалното државно-правно регулирање на границите на Охридската дијецеза биле припоени и епархиите во подунавските кнежевства, Влашко и Молдавија (тоа се случило пред 1393 година, кога др-



СВЕТИТЕ БРАЌА КИРИЛ И МЕТОДИЈ

жавните и верските власти на кнежевствата пројавиле желба да ѝ се приклонат на Охридската патријаршија). Со овие потфати патр. Матеј I во историјата на Македонската охридска црква се вгради како најзаслужен црковен големодостојник и апологет, кој максимално ја проширил Охридската дијецеза, враќајќи ѝ ги нејзините канонски епархии и територии од времето на Јустинијан I. Тој бил вешт дипломат и политичар, кој во многу сложени услови се изборил да го зачува автокефалниот статус на Охридската патријаршија за подолг период. По истите стапки продолжиле и неговите наследници, охридските поглавари Никодим, Доротеј, Прохор и Григориј I. Иако живееле во време на изразити општествени и политички противречности, во кои сè било подредено на воено-политичките и на верските интереси на Османлиското царство, кое настојувало "семето на исламот да го посеје во што повеќе христијански средини", мудро и вешто водејќи ги црковните работи, тие сепак успеале да ги зачуваат придобивките и позициите на Патријаршијата, настојувајќи да ги подобрат со добро осмислени дипломатски потези, во Охридската дијецеза и во односите со другите православни цркви во Источната екумена. Воделе голема борба за да го заштитат своето сослобие од агресивниот и непредвидлив ислам, да ги зацврстат врските меѓу сестринските цркви и да го заштитат македонскиот карактер на Охридската црква од туѓите инородни влијанија, особено од грчкото, постојано ширејќи ги просветата, културата и образованоста. Мисионерско-дипломатските активности некои поглавари ги насочувале кон уривањето на меѓуцрковните бариери, кои вештачки ги создавала Цариградската патријаршија, со цел да се издигне како водечка црква, наметнувајќи се духовно, просветно и политички, иако нејзините позиции во христијанскиот свет биле целосно изгубени пред паѓањето на Цариград под Турците (1453). Со ваквите заложби и активности охридските поглавари се издигнале како почитувани духовни пастири и успешни црковни мисионери и дипломати меѓу паствата, особено во меѓународните, меѓуцрковните и во црковно-државните односи, а придонеле Охридската патријаршија да го добие местото кое го заслужувала.



Особено карактеристични биле мисионерско-дипломатските активности на патр.Никодим, кој сакајќи да ја зацврсти врската и кохезијата во Охридската дијецеза, често одел во канонска посета и во најоддалечените епархии. Нему му се припишуваат сите заслуги за зацврстувањето на врските со Влашко и Молдавија, каде бил два пати, еднаш на покана од молдавскиот војвода Александар Стари, кога го ракоположил свештеникот Теоктист за митрополит на Молдавската епархија. На покана од рускиот митрополит Иоан ја посетил Русија, со која воспоставил тесна соработка на црковно и на државно ниво. Прогрчки настроените епархии "ги придобивал со мудрост, растурајќи црковни книги и ракописи со слободни текстови" и отворајќи училишта за свештеници, преведувачи и препишувачи, настојувајќи во нив просветата да ја подигне на повисоко ниво. Во тој поглед не заостанувал и неговиот наследник патр. Доротеј, кој "смело чекорел по стапките на своите претходници". Два пати бил во канонска посета во Влашко, Молдавија и Малорусија "за да ја зацврсти својата власт" над тие епархии, врз кои Цариградската патријаршија вршела енергичен притисок за повторно да ги стави под свое ведомство. Неговата кореспонденција со молдавскиот војвода Стефан Велики ја докажува блиската врска и соработка меѓу Охридската црква и подунавските епархии; наклонетоста на паствата во Влашко и Молдавија кон Охрид, и напорите кои се правеле за обезбедување богослужбена литература за црквите и манастирите во тие кнежевства. Во негово време "силно била распространета словенската образование во Охридската дијецеза", вклучувајќи ги и немакедонските епархии, а "дипломатското искуство постојано се усовршувало". Процесот на развојот на Охридската патријаршија во сферата на црковната дипломатија, значително напреднала во времето на патр. Прохор, кој во паствата "бил фален" како чувар и заштитник на автокефалноста и на македонскиот карактер на Охридската црква, имал "вродена дипломатска способност" и дарба "да беседи" и за прашања за духовната независност и суверенитет на Охридската црква, за што никогаш не правел компромиси. Меѓуцрковните спорови и конфликти ги решавал смирено, со дипломатски средства, и речиси секогаш излегувал како победник. Во односите со државата "настапувал мудро и внимателно", со висок степен на одговорност и "разбирање кон државните работи", со што ја придобил наклонетоста на Високата порта и на султанот. Неговата мудра политика и стратегија придонеле Охридската црква да се зацврсти на челната позиција во православниот свет на Балканот и во Европа, создавајќи македонски православни општини во Далмација, Венеција, Јужна Италија (Сицилија, Апулија и Калабрија) и на Малта, обединети во единствена црковна институција, позната како Италијанска (македонска) православна епархија која, иако се наоѓала во срцето на Римокатоличката црква, со извесни исклучоци непречено егзистирала повеќе од три ипол века. Во тој период Охридската дијецеза се протегала на најголема територија дотогаш.

Дипломатските способности најмногу му дошле до израз во конфликтот со српскиот смедеревски митр.Павле, кој пројавувал сепаратистички тенденции кон Охридската црква. Имено, на неговата иницијатива српските епархии да се отцепат од Охридската патријаршија со намера да ја обнови укинатата Српска црква (Пекската патријаршија), патр.Прохор ги употребил сите евангелиско-канонски и дипломатски средства со кои располагал и по двегодишна борба успеал ова да го спречи, што можело да биде погубно за Охрид. Вакви сепаратистички појави имало и во други немакедонски епархии, кои биле под силно влијание на Цариградската црква. Во легитимната борба против сепаратизмот во црквата добил морална и политичка поддршка од четворица источни патријарси, од Високата порта и од султанот, со што биле елиминирани опасностите од распаѓање и дезинтеграција на Охридската црква. Во историските извори настанот е забележан како типичен сепаратистички акт и потфат во кој охридскиот поглавар покажал мудрост, духовна и политичка зрелост и способност, но и дипломатска умешност, придобивајќи ги на своја страна највлијателните државни и вер-

ски субјекти во османлиското општество во борбата против појавите на српскиот црковен сепаратизам. Тешката економска положба во која се наоѓала Охридската патријаршија, поради високите црковни даноци, ги терала охридските поглавари и епархиските архијереји и владици да одат по светот по донации. Многу стари и ретки предмети и ракописи со исклучителна вредност биле заложени во османлиските банки и судови, бидејќи црквите и манастирите немале пари да ги платат високите државни даноци. Најмногу се патувало во Русија, каде и кај државните и кај црковните власти постоело расположение да ѝ се помогне на Македонската охридска црква да се извлече од тешката економска положба, и да може да се вратат заложените црковни предмети, бидејќи со нивното оттуѓување можел да се изгуби идентитетот на најстарата христијанска црква. Од нративните извори се дознава дека почнувајќи од патр. Матеј, многумина поглавари на Охридската црква по него патувале во Русија со две намери: да издејствуваат финансиски средства од рускиот цар за враќање на заложените црковни предмети, и да ја поттикнат Русија, како православна земја и европска воена велесила, да се заземе за ослободување на народите на Балканот од османлискиот јарем. Во вакви и слични мисии најчесто оделе лица од високото свештенство, кои уживале углед во црковниот клер и паствата, познати како добри собеседници и дипломати, со високи квалитети и вредности, кои физички и духовно биле способни да извршуваат вака сложени задачи. Во тој поглед критериумот на Охридскиот патријаршиски синод бил многу остар.

По патр. Прохор, освен во Русија, охридските поглавари, ме-



ѓу кои и видни митрополити и епископи, патувале во Полска, Чешка и во западните европски католички држави (Германија, Австрија, Франција, Италија, Англија, Белгија, Шпанија). И таму оделе со исти цели и намери: да се обезбедат донаторски средства за надминување на економските состојби во Црквата и да се анимираат западните дворови воено да се ангажираат за ослободување на поробените балкански народи. Од 1585 до 1650 година, во Русија и во западните европски држави патувале десет охридски поглавари, посети со чист политички карактер. Некои поглавари често ги придружувале и видни митрополити и архијереји, кои имале политички и мисионерско-дипломатски афинитет. Тоа била нова генерација високообразовани патријарси, кои се прославили со дипломатските потфати. Нивна цел било западниот католички свет да го поттикнат да почне војна за протерување на Османлиите од Балканот и од Европа.

Прв охридски поглавар кој патувал по европските дворци и војводства со политички цели бил Гаврил I. Во придружба на митр.Еремиј Пелагониски и Софрониј Гребенски, со многу архимандрити, архиѓакони и со 13 слуги, прво ја посетил Москва, каде го примил рускиот цар Теодор Иванович, каде дошол со цел да го наговори суверенот да ја прекине духовната зависност на Москва од Цариград, кој го поддржувал грчкото влијание во руските земји, и од цариградскиот патријарх и Синклитот да побара унапредување на Московската митрополија во Патријаршија и нејзино прогласување за автокефална. Сугестијата на патр.Гаврил I била безрезервно и воодушевено прифатена од царот, по што почнала официјална процедура на размена на документи меѓу Москва и Цариград за разрешување на ова прашање. По многу отпори и спротивставувања од цариградскиот Патријаршиски синод, идејата на охридскиот поглавар била оживотворена во 1589 година на Црковен собор во Цариград, на кој Московската митрополија била прогласена за Патријаршија. Охридскиот патр.Гаврил I, главниот иницијатор за ова, како признание и благодарност за напорите кои ги вложил



**ЦАРИГРАДСКАТА ПАТРИЈАРШИЈА БИЛА СВЕДЕНА САМО НА ЦАРИГРАД, БЕЗ СВОЈА ДИЕЦЕЗА И БЕЗ НИТУ ЕДНА ЕПАРХИЈА**

за отфрлањето на цариградското ведомство над Руската црква и за протерувањето на грчките свештеници од Русија, добил награда од царот во износ од 40 златници. При престојот на Гаврил во Москва, рускиот суверен прв пат "дозна дека Охридската патријаршија била единствена словенска автокефална црква" во Источната православна екумена и дека "под свое ведомство ги имала сите негрчки православни народи на Балканскиот Полуостров, вклучувајќи ги и подунавските кнежевства Влашко и Молдавија".

Политичката мисија на патр.Гаврил I во Москва придонела рускиот царски двор и Руската црква уште повеќе да се свртат кон Охрид, што било особено значајно, бидејќи се зближиле двете цркви и народа. Во Москва "охридскиот патријарх се сметал за важен православен хиерарх на кој му се давало високо признавање дека со својот углед и авторитет придонел Московската митрополија да се унапреди во Патријаршија". Изразувајќи го задоволството за помошта и поддршката кои Охридската патријаршија ѝ ја давала на Русија во процесот за осамостојување на нејзината национална црква, дотогаш управувана од грчки архијереји и владици, поставувани од Цариград, рускиот цар, како "благоверен покровител на христијанските народи", дал средства за откуп на црковните садови и одежди сопственост на стариот манастир "Преподобна маченица Параскева", кај Струга, "заложени кај неверниците", во износ од 60.000 аспри, по што бил прогласен за ктитор на манастирот.

Потоа патр.Гаврил I престојувал во Полска, во градот Гродно, каде во јули 1586 година се сретнал со кралот Стефан Батори,

каде срдечно го пречекале. Тој му се пожалил на кралот на тешката положба на христијаните во Охридската патријаршија и за пречките кои католичките власти им ги правеле на македонските православни општини во Италијанската православна епархија, на Сицилија, Апулија и Калабрија. Гаврил I знаел дека кралот Батори имал блиски односи со папата во Рим, па затоа го замолил да влијае кај него да се надминат тие состојби. За да му помогне, кралот му дал писмо за папата Сикст V, во кое го молел да се заеме за барањата на Гаврил I. По еден месец, охридскиот поглавар заминал за Чешка, во Прага, каде се сретнал со австрискиот крал Рудолф II. Откако му ја изложил положбата во Македонија, го замолил неговата земја и другите католички држави воено да се ангажираат за протерување на Османлиите од Балканот и од Европа, при што се обврзал истовремено во својата дијецеза да организира вооружен народен отпор, кој ќе им биде силна поддршка на ослободителните војски од Запад. Во отсуство на релевантни пишани извори, може да се претпоставува дека од таа средба произлегол и некаков конкретен договор, бидејќи тогашниот западен печат ѝ дал исклучителен публицитет на посетата на Гаврил I на западните католички држави. На 31 август 1587 година пристигнал во германскиот град Тибинген, каде величествено го пречекале. Тоа бил голем настан за градот, за што сведочи податокот дека сите излегле за да го видат "убавиот патријарх од Македонија". Секаде каде што одел го истакнувал незадоволството на балканските христијани од Турција, барајќи од царските дворови во католичките држави да стапат во коалиција за да ги протераат Османлиите, а доказ за ова е документ од 8.10.1587 година, кој се чува во Државниот архив во Инсбрук. Романскиот писател Јорга соопштил дека документот му припаѓа на охридскиот поглавар Гаврил I, кој во европските држави се титулирал како патријарх. Не само Гаврил, туку и сите други охридски поглавари дома и надвор се титулирале како патријарси, а често и со двете титули. Охридската црква од времето на цар Самуил била именувана како Патријаршија, меѓутоа нејзините поглавари, верни на традицијата, го користеле и името Архиепископија, титулирајќи се и како архиепископи, со што изразувае благодарност кон основачот-сонародникот Јустинијан I, кој Архиепископијата ја основал "за својот народ", за македонскиот.

На 5 септември 1587 година, Гаврил I со придружбата тргнал за Италија, каде се сретнал со папата Сикст V, кого го замолил да не им пречи на православните општини на Сицилија, Апулија и Калабрија во извршувањето на канонските обреди. Бидејќи нема изворни податоци за резултатите од средбата, се претпоставува дека папата не покажал разбирање, бидејќи по една година православните свештеници од тие области ги повикале на Црковен собор во Месина каде ги присилувале да стапат во Унија со Римокатоличката црква. Некои православни свештеници подлегнале на притисокот, а оние кои не сакале да му се потчинат на папата, заминале на Исток. Овој податок нè наведува на заклучок дека мисијата на Гаврил I не била успешна. Всушност, тогаш сè уште не биле созреани условите за оживотворување на неговите предлози за протерување на Османлиите од Балканот, ниту во Русија, ниту во земјите од Западна Европа. Официјалната руска дипломатија не се интересирала многу за Словените на Балканот, односно не се јавувала како нивни заштитник. Таа повеќе се интересирала за Грците, затоа што Руските цареви сакале себеси да се прогласат за наследници на Византија, особено по женидбата на московскиот кнез Иван III Василевич со византиската принцеза Софија Палеолог. На тоа влијаело и признавањето на царското достоинство на Иван IV Грозни од страна на цариградскиот патријарх Јоасаф во 1561 година, што било обид да му се доближи на рускиот суверен, со цел да издејствува донаторски средства. Неуспехот да ја заинтригира Русија за словенското ослободително дело го принудил Гаврил I да се сврти кон запад, каде поради стравот од исламот имало одредени сигнали за негово прифаќање.

(продолжува)